

Zemes dzīļu izmantošanas tiesiskā regulējuma reforma

LL.M.

MĀRTIŅŠ TARLAPS

jurists zvērinātu advokātu birojā

“Cobalt”

Šī raksta mērķis ir sniegt izvērtējumu gan pašreiz spēkā esošajam zemes dzīļu izmantošanas normatīvajam regulējumam, gan arī iecerētajiem tālākās rīcības modeļiem.

Valsts sekretāru sanāksmes 2014. gada 23. oktobra sēdē tika izsludināts koncepcijas projekts "Koncepcija par zemes dzīļu izmantošanas tiesiskā regulējuma pilnveidošanu potenciālo investīciju piesaistei" (turpmāk – Koncepcija).¹ 2015. gada 16. novembrī Koncepcija skatīta Ministru kabineta komitejā, un pirms tās atbildīgā ministrija (Vides aizsardzības un reģionālās attīstības ministrija (turpmāk – VARAM)) norādījusi, ka tā rosinās atbalstīt risinājumu, kas paredz esošā tiesiskā regulējuma pilnveidošanu.² Turklāt arī Deklarācijas par Māra Kučinska vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību 7. punktā noteikts: "Izstrādāsim jaunu regulējumu zemes dzīļu izmantošanai kā perspektīvas tautsaimniecības nozares attīstībai, motivējot arī privātā kapitāla ilgtspējīgāku iesaisti."

Viens no pamatjautājumiem, ko identificējuši Koncepcijas autori, ir jautājums par zemes dzīļu, derīgo izrakteņu un zemes dzīļu nogabalu ar derīgām īpašībām piederību. Jāsecina, ka vismaz divi no Koncepcijā piedāvātajiem rīcības modeļiem paredz radikālu risinājumu – atteikties no īpašuma fiziskās vienotības principa zemes dzīļu tiesiskajā regulējumā. Tādēļ nepieciešams juridisks izvērtējums Koncepcijas piedāvājumam un plašas diskusijas par piemērotākā rīcības modeļa izvēli, pirms Koncepcija pārtapusi piemērojamos likumos. Šī raksta mērķis ir sniegt izvērtējumu gan pašreiz spēkā esošajam zemes dzīļu izmantošanas normatīvajam regulējumam, gan arī Koncepcijā piedāvātajiem tālākās rīcības modeļiem.

Latvijas teritorijā kalnrūpniecība un derīgo izrakteņu ieguve līdz šim bijusi maz attīstīta, tāpēc ir visai skaidrs, ka Civillikuma regulējums par zemes dzīļu izmantošanu laika gaitā nav pielāgojies mūsdienu tendencēm. Ir atzīstams, ka likums "Par zemes dzīlēm" (turpmāk – Likums) salīdzinājumā ar citu valstu līdzīga satura normatīvajiem aktiem ir vispārīgs un nesniedz precīzu priekšstatu par zemes dzīļu apgūšanas procesu. Šāds tiesiskais regulējums potenciāliem investoriem ar pieredzi un zināšanām derīgo izrakteņu izpētē un ieguvē nav saprotams un tādēļ liedz pieņemt investīciju lēmumus. Tā, piemēram, naftas ieguves izpētes urbumu organizēšanas process Latvijas ekskluzīvajā ekonomiskajā zonā liecināja, ka nesakārtota normatīvo aktu bāze, kas netiek regulāri aktualizēta, ņemot vērā jaunākās industrijas tendences, būtiski aizkavē investīciju lēmumu pieņemšanu un sarežģī investoru darbu. Investoriem ir sarežģīti darboties tāda tiesiskā regulējuma ietvaros, kas būtiski atšķiras no industrijas vispārpieņemtās prakses citviet pasaulē.

Koncepcijas mērķis ir ar tiesiskā regulējuma uzlabošanas palīdzību veicināt jaunas investīcijas Latvijā, kas šajā gadījumā varētu izpausties kā investīcijas derīgo izrakteņu izpētes un ieguves nozarē. Savukārt no pašas Koncepcijas satura secināms, ka šobrīd pastāv dažādi šķēršļi, kas ierobežo minēto mērķu sasniegšanu. Kā norādīts Koncepcijā, "Latvijā, atšķirībā no citām Eiropas Savienības dalībvalstīm, zemes dzīles bez atrunām un izņēmumiem pieder zemes īpašniekam. Šāda situācija kavē resursu izpēti un apgūšanu, kā arī rada investīcijām nedraudzīgu vidi".

Koncepcija piedāvā četrus iespējamus tālākās rīcības modeļus rīcībai ar zemes dzīļu pašreizējo tiesisko regulējumu:

1. A variants – neko tajā nemainīt (tādējādi zemes dzīles un tajā esošie derīgie izrakteņi arī turpmāk paliks zemes īpašnieku īpašumā);
2. B variants – noteikt papildus tiesību uz īpašumu aprobežojumus zemes īpašniekiem zemes dzīļu izpētes gadījumos, kā arī paredzēt iespēju noteikt valsts nozīmes zemes dzīļu nogabalus minerālresursu izmantošanai (šo modeli atbalsta atbildīgā ministrija);
3. C variants – nodalīt zemes dzīles kā atsevišķu īpašuma priekšmetu, zemes virskārtu (līdz 100 metru dziļumam) saglabājot zemes īpašnieka īpašumā; vai
4. D variants – nodalīt kā atsevišķu īpašuma priekšmetu zemes dzīlēs esošos derīgos izrakteņus (metāla rūdas un dimantus), ja tādi tiek atrasti.

1. Zemes dzīļu tiesiskā regulējuma vēsturiskā attīstība

Kā norādīts Likuma 6. panta pirmajā daļā, zemes dzīles tiek raksturotas kā "neatjaunojama vērtība, kas izmantojama vienlaikus zemes īpašnieku, valsts un sabiedrības labā". Šāda tēze tiek raksturota kā "principā neizpildāma".³ Minētā likuma norma ir acīmredzami novecojusi, par ko liecina valsts un sabiedrības interešu nodalīšana. Šāds interešu nodalījums (vai pat pretnostatījums) varēja pastāvēt Likuma pieņemšanas laikā (1996. gadā), ņemot vērā tā laika izpratni konstitucionālo tiesību, tostarp cilvēktiesību, jautājumos.⁴ Pašreiz jau jāņem vērā Satversmes 105. pantā ietvertais aizliegums īpašniekam izmantot īpašumu pretēji sabiedrības interesēm, nenodalot valsts intereses kā atsevišķu aizsargājamu interešu kopumu. Satversmes tiesa atzinusi sabiedrības labklājību par leģitīmu interesi,⁵ tādējādi rīcība, kas ir vērsta pret to, nepelna aizsardzību.

Zemes dzīļu lietošanas tiesiskais regulējums balstās uz Civillikuma 1042. un 1043. panta, kā arī uz Likuma noteikumiem un nosacījumiem. Atbilstoši minēto Civillikuma normu gramatiskajai interpretācijai (1) zemes dzīles un visi tajās esoši derīgie izrakteņi pieder zemes īpašniekam; un (2) zemes īpašnieka rīcība ar viņam piederošajām zemes dzīlēm ir neaprobežota.⁶ Derīgie izrakteņi to dabiskā stāvoklī ir zemes gabala sastāvdaļa un atbilstoši vispārīgam principam tie nav uzskatāmi par patstāvīgu īpašuma priekšmetu.⁷

Zemes dzīļu un derīgo izrakteņu tiesiskā piederība Latvijas teritorijā ir nemainīga jau vismaz kopš 19. gadsimta. Civillikuma 1042. pants ir tāds pats kā Baltijas vietējo civillikumu kopojuma 877. pants. Šī tiesību norma tika interpretēta tādējādi, ka bez zemes gabala īpašnieka piekrišanas ir nepieļaujamas jebkādas darbības zemes dzīlēs neatkarīgi no tā, kādā dzīlūmā tās tiek veiktas.⁸ Savukārt nedaudz vēlāk tiesību doktrīnā norādīts, ka faktiski tiesības uz zemes dzīlēm attiecināmas tieši uz tajās esošajiem derīgajiem izrakteņiem, nevis uz zemes dzīlēm vispār.⁹ Turklāt tiek uzsvērts, ka "zemes īpašnieka tiesību būtība ir nodrošināt viņa tiesības uz zemes dzīļu saturu tikai tiktāl, ciktāl sniedzas iespējas uz tām iedarboties".¹⁰

Tāpat arī tiek norādīts, ka atšķirībā no Rietumeiropas valstīm Baltijā zemes dzīļu īpašumtiesību sistēma būvēta ap zemes īpašnieka tiesībām iegūt derīgos izrakteņus tam piederošās zemēs. Turpretim Rietumeiropā pamatā darbojas princips, ka tiesības iegūt derīgos izrakteņus nav tieši saistītas ar tiesībām uz attiecīgo zemes gabalu.¹¹ Kā norāda prof. Jānis Rozenfelds: "[Civillikums] tā oriģinālajā formātā, t.i., uz 1938. gada 1. janvāri, kad tas pirmo reizi stājās spēkā, izvirzīja ļoti kategorisku [īpašuma fiziskās vienotības] principa ievērošanu, kas uz tā laika likumdošanas kopīgā fona raksturojama kā ļoti konservatīva."¹²

Iepriekš minētie secinājumi pārnesti arī Likumā – tas vēlreiz atkārtot, ka zemes dzīles un tajās esošie derīgie izrakteņi pieder attiecīgo zemes gabalu īpašniekiem (3. pants), kā arī liedz trešajām personām bez īpašnieka tiešas piekrišanas izmantot zemes dzīles (8. pants). No Likuma 5. panta trešās daļas, piemēram, ir noprojams, ka pat valsts nozīmes derīgo izrakteņu atradņu ekspluatācija zemes gabalos, kas pieder privātpersonām, ir iespējama tikai tad, kad attiecīgais zemes gabals ir atsavināts saskaņā ar Sabiedrības vajadzībām nepieciešamā nekustamā īpašuma atsavināšanas likuma (turpmāk – Atsavināšanas likums) noteikumiem un nosacījumiem.¹³

Vienlaikus jāatzīst, ka Likums ierobežo zemes īpašnieku absolūto varu pār zemes dzīlēm un tajās esošajiem derīgajiem izrakteņiem. Tā kā zemes dzīles tiek atzītas par "neatjaunojamu vērtību, kas izmantojama vienlaikus zemes īpašnieku, valsts un sabiedrības labā" (Likuma 6. panta pirmā daļa), tad zemes dzīļu izmantošana ar Likumu tiek pakļauta licencēšanai (Likuma 10. pants) ar atsevišķiem izņēmumiem, kas attiecas uz bieži sastopamo derīgo izrakteņu iegūšanu ierobežotā teritorijā un dzīlūmā (Likuma 11. pants). Tiek pat norādīts, ka Likumā ietvertie nekustamā īpašuma aprobežojumi ir pretrunīgi un nonāk pretrunā ar Likuma vispārējiem principiem īpašuma horizontālās nedalāmības kontekstā.¹⁴

Papildus derīgajiem izrakteņiem Likums pievēršas arī valsts nozīmes zemes dzīļu nogabaliem – Ministru kabineta (turpmāk – MK) noteiktiem zemes garozas iecirkņiem, "kuros ir noteiktas zemes dzīļu īpašības un kuru lietošanai var būt sevišķi svarīga nozīme valsts ekonomikas, aizsardzības un citās jomās" (Likuma 1. panta 19. punkts). Tomēr, vērtējot Likuma regulējumu šajā jautājumā, jāsecina – Likums galvenokārt koncentrējas uz potenciālām derīgo izrakteņu krātuvēm un ar to ieguvī saistītiem aspektiem. Savukārt ar valsts nozīmes zemes dzīļu nogabaliem saistītais Likuma regulējums ir sekundārs un aprobežojas ar vispārīga rakstura normām, neskarot šo jomu konkrēti.

2. Satversmes 105. pants un zemes dzīļu izmantošana

Lai sasniegtu zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmo mērķi (sabiedrības interesēm atbilstoša, ekonomiski efektīva un ilgtspējīga zemes dzīļu izmantošana), pastāvošais zemes īpašuma tiesību regulējums būtu reformējams. Konceptijas A modelis vērtējams kā atteikšanās no zemes dzīļu tiesiskā regulējuma reformas un Konceptijā identificēto mērķu sasniegšanas. Atlikušie trīs Konceptijas varianti (B, C un D) paredz zemes īpašnieku tiesību uz īpašumu (zemes dzīlēm un tajos esošajiem derīgajiem izrakteņiem) ierobežošanu, turklāt C un D varianta piemērošanas gadījumā šie ierobežojumi ir būtiski.

Civillikums definē, kas ir īpašuma priekšmets,¹⁵ kā arī nosaka personai piemītošo subjektīvo tiesību saturu.¹⁶ Civillikums derīgos izrakteņus kvalificē kā zemes gabala (zemes dzīļu) sastāvdaļu, un līdz to atdalīšanai no zemes dzīlēm derīgie izrakteņi netiek uzskatīti par patstāvīgu īpašuma priekšmetu. Tāpat par atsevišķu īpašuma tiesību priekšmetu nav uzskatāmas pazemes

Mūsdienu doktrīnā tiek norādīts, ka zemes gabala vertikālā robeža zemes dziļēs sniedzas tiktāl, ciktāl pastāv īpašnieka "pamatota un aizsargājama interese". ¹⁸ Intereses kritērijs esot vērtējams katrā atsevišķā gadījumā, par pamatu ņemot zemes gabala dabīgās īpašības un izmantošanas mērķi (iespējas). ¹⁹ K. Čakste savukārt norādījis, ka "Civillikums nepazīst [...] dziļuma robežas un tādēļ, ja kādam īpašniekam būtu kāda interese aizstāvēt savas tiesības lielā [...] dziļumā, tad pēc mūsu Civillikuma tas viņam vienmēr ir iespējams". ²⁰

Personas tiesības uz īpašumu aizsargā Satversmes 105. pants. Šī tiesību norma vienlaikus nodrošina īpašuma kā tiesību institūta pastāvēšanu un īpašuma kā personai piemītošu subjektīvu tiesību pastāvēšanu. ²¹ Atšķirībā no, piemēram, Igaunijas un Vācijas tiesiskā regulējuma, kur definēta īpašnieka interešu robeža, Civillikums pieļauj plašāku zemes īpašuma vertikālo robežu interpretāciju katrā atsevišķā gadījumā. Satversmes 105. panta paredzētā īpašuma aizsardzība attiektos uz šādas interpretācijas ceļā nodefinētajām īpašuma robežām.

Personas tiesību uz īpašumu ierobežošana

Atbilstoši Satversmes 105. pantam ar likumu iespējams noteikt īpašuma tiesību ierobežošanu. Šāda tiesību ierobežošana attaisnojama ar Satversmes 116. pantā noteikta leģitīmā mērķa sasniegšanu. ²² Piemēram, saskaņā ar Likuma noteikumiem un nosacījumiem zemes dziļu izmantošana iespējama tikai uz atļaujas pamata, jo saskaņā ar Likuma 6. panta pirmo daļu zemes dziļes izmantojamas ne vien zemes īpašnieka, bet arī sabiedrības interesēs. ²³ Līdzīgi arī Enerģētikas likuma 20. pantā noteikts, ka valsts īpašumā saglabājamās pazemes dabasgāzes krātuvju pazemes daļas. ²⁴ Tātad Likums tā pašreizējā redakcijā jau ierobežo zemes īpašniekam Civillikuma 1042. un 1043. pantā piešķirtās tiesības.

Būtiska ir tiesību doktrīnā paustā atziņa, ka Satversmes 105. pants aizliedz īpašniekam izmantot savu īpašumu prettiesiski, t.i., pretēji likumam. ²⁵ Piemēram, Likuma kontekstā par šādu darbību (vai bezdarbību) varētu būt runa gadījumos, kad zemes īpašnieks nepamatoti liedz valstij (vai tās pilnvarotai personai) piekļuvi valsts nozīmes zemes dziļu nogabalam.

3. Konceptijas projektā piedāvātie varianti

Koncepcija piedāvā četrus variantus, kā valstij rīkoties zemes dziļu tiesiskā regulējuma jomā. Katram no piedāvātajiem variantiem ir savi trūkumi, taču svarīgi, lai diskusiju ceļā tiktu izvēlēts variants, kurš ir piemērotākais Koncepcijā izvirzīto mērķu sasniegšanai.

A variants	Izmaiņas minimālas, zemes dziļes un tajā esošie derīgie izrakteņi arī turpmāk paliks zemes īpašnieku īpašumā.
B variants	B variants mazākā mērā aizskar zemes īpašnieku tiesības uz īpašumu. B varianta ieviešana faktiski nerada izmaiņas īpašumtiesību apjomā, bet tikai tiecas vairāk un detalizētāk regulēt zemes dziļu izmantošanas jomu. Attiecīgais regulējums veicinātu zemes īpašnieku interesi sadarboties derīgo izrakteņu izpētē un ieguvē, kā arī zemes dziļu derīgo īpašību izmantošanā un tikai novērstu zemes īpašnieka iespējas nepamatoti kavēt šos procesus vai censties nepamatoti iedzīvoties uz to rēķina. Tādēļ B varianta gadījumā (saskaņā ar Koncepcijā sniegto aprakstu) nav konstatējamas būtiskas pretrunas ar personas tiesību uz īpašumu konstitucionālu aizsardzību.
C variants	C variants paredz pēc būtības izdalīt zemes dziļes (dziļāk par 100 metriem) kā atsevišķu īpašuma priekšmetu un nodot tās valsts īpašumā. Virskārta (līdz 100 metru dziļumam) tiek saglabāta zemes īpašnieka īpašumā. C variants, kā tas atzīmēts Koncepcijā, būtiski varētu mainīt zemes īpašnieka īpašumtiesību apjomu (robežas).
D variants	D varianta mērķis ir nevis zemes dziļes vispār, bet gan tajās esošie derīgie izrakteņi, ja un kad tie tiek atrasti. Precīzāk definē objektus, ko skartu īpašumtiesību aprobežojums, un tādēļ būtu uzskatāms par mazāk ierobežojošu. D variantā piedāvātais reformas modelis balstītos uz Civillikuma 1042. panta grozīšanu, nosakot, ka zemes dziļēs atrodošos derīgo izrakteņu un zemes dziļu nogabalu ar derīgām īpašībām īpašumtiesības tiek regulētas ar speciālu likumu. Šāds speciālais likums ieviestu derīgo izrakteņu dalījumu valstij un zemes īpašniekam piederšajos derīgajos izrakteņos.

Jānorāda, ka zemes dziļes pašas par sevi nav īpašuma priekšmets, tāpat kā īpašuma priekšmets nav tajos esošie derīgie izrakteņi vai ģeoloģiskās struktūras ar derīgām īpašībām līdz brīdim, kad tie tiek atdalīti no zemes (izrakti) vai – ģeoloģisko struktūru ar derīgām īpašībām gadījumā – padarītas par izmantošanai derīgām. Bez pienācīgas izpētes un piemērotu apstākļu radīšanas derīgo izrakteņu ieguvei un zemes dziļu ekonomiski pamatotai izmantošanai to vērtība ir nenosakāma un tā nekādā veidā pati par sevi nevar ietekmēt attiecīgo zemes īpašumu vērtību.

C un D varianti nevar tikt uzskatīti par izteikti radikāliem risinājumiem. Abi modeļi būtu arī vērtējami attiecībā pret zemes dziļu tiesiskā regulējuma reformas leģitīmo mērķi. Personām, kas argumentētu pret C vai D varianta samērīgumu, būtu jānorāda, kurš no saudzējošākiem risinājumiem ļautu sasniegt Koncepcijas leģitīmo mērķi tikpat lielā mērā.

4. Valsts – derīgo izrakteņu izpētes un ieguves licences izsniedzēja

Valsts interesēs ir ieviest pārskatāmu un saprotamu licences maksu, nodokļu un kompensējošo maksājumu sistēmu derīgo izrakteņu izpētes un ieguves jomā, lai tādējādi veidotos investoriem pievilcīga vide.

Šobrīd Likums paredz, ka dažādās kapacitātēs licencēšanas un uzraudzības procesos iesaistītas VARAM, tās padotībā esošās iestādes un VSIA "Latvijas Vides, ģeoloģijas un meteoroloģijas centrs", Ekonomikas ministrija, vietējās pašvaldības un Valsts vides dienests. Centralizēšana būtiski uzlabotu sistēmas caurskatāmību iespējamo investoru acīs, kā arī nodrošinātu labāku iesaistīto iestāžu sadarbību.

Pretendentiem būtu jāizvirza skaidri nosacījumi:

- noteikti kritēriji licences pretendentiem, kas ļautu novērtēt pretendentu pieredzi attiecīgo darbu veikšanā, kā arī finanšu un tehnisko resursu pietiekamību ieceru īstenošanai;
- licencē būtu precīzi jānosaka, kādus darbus un ar kādām metodēm drīkst veikt licences turētājs;
- ar likumu būtu jānosaka, ka licencē paredzēto darbu uzsākšanas termiņi nav pagarināmi, kā arī licence ir anulējama, ja izpētes darbi nenorit saskaņā ar licencē apstiprināto plānu;
- būtu nosakāmas precīzas robežas teritorijai, kurā veicami licencē paredzētie darbi (kādas būves licences turētājs drīkst būvēt, specifiskas prasības un termiņi izmantotā zemes gabala rekultivācijai pēc licencē paredzēto darbu pabeigšanas u.c.);
- noteikts termiņš, kurā izpētes veicējam ir tiesības uzsākt derīgo izrakteņu ieguvī pašā atklātajā atradnē vai pašam atrast piemērotu derīgo izrakteņu ieguvēju tajā. Ja tas netiek izdarīts, tad šīs tiesības pārņem valsts, ieguvējam izsniedzamajā licencē paredzot apmēru un kārtību saskaņā ar iepriekš izstrādātu metodiku, kādā kompensējami izpētes veicēja ieguldījumi attiecīgās atradnes atrašanās u.c.

Pašreiz spēkā esošais zemes īpašuma tiesiskais regulējums neveicina potenciālo tirgus dalībnieku interesi par derīgo izrakteņu izpēti un iegūšanu, kā arī zemes dziļu derīgo īpašību izmantošanu Latvijā. Tas paredz, ka jāvienojas ar zemes īpašnieku par derīgo izrakteņu izpētes vai ieguves darbu veikšanu, kā arī zemes dziļu derīgo īpašību izmantošanas darbu veikšanu vēl pirms atļaujas saņemšanas šādu darbu veikšanai. Katras šādas vienošanās saturs tādējādi var atšķirties, un katrs zemes īpašnieks var izvirzīt būtiski atšķirīgas prasības līdzīgos apstākļos.

Piemēram, nav efektīva tiesiska mehānisma, kā panākt, ka zemes dzīles patiešām tiek izmantotas atbilstoši sabiedrības interesēm gadījumos, kad zemes īpašnieka principiāla nostāja kavē derīgo izrakteņu izpēti vai ieguvī vai zemes dziļu derīgo īpašību izmantošanu. Šāda pieeja ir izdevīga katram atsevišķam zemes īpašniekam, taču tā neveicina sabiedrības interešu īstenošanu.

Koncepcijā ietvertā D varianta ieviešana būtiski mainītu pastāvošo zemes dziļu tiesisko regulējumu Latvijā.²⁶ Tā ieviešana saistīta ar zemes īpašnieku īpašumtiesību ierobežošanu divos aspektos – pirmkārt, nodalot derīgos izrakteņus kā atsevišķu īpašuma priekšmetu un nododot tos valsts īpašumā, un, otrkārt, liedzot zemes īpašniekiem ierobežot licences turētāju darbības attiecīgajos zemes gabalos. Valstij būtu arī jāizvērtē, vai sabiedrības interesēm atbilstoša nebūtu valsts īpašuma tiesību iegūšana uz tiem zemes dziļu nogabaliem, kuru derīgās īpašības varētu tikt izmantotas tautsaimniecībā.²⁷

Kopsavilkums

Attīstoties derīgo izrakteņu izpētes un ieguves tehnoloģijām, pieejami kļūst arī tie derīgie izrakteņi, kas atrodas lielā dziļumā. Šādā kontekstā arī Latvijas teritorijā var kļūt iespējama metāla rūdu iegūšana. Taču tam nepieciešama zemes dziļu izpēte, ko varētu veicināt privātu investīciju piesaiste šim procesam.

Taču jāsecina, ka pašreizējais zemes dziļu tiesiskais regulējums Latvijā neveicina šādas izpētes veikšanu. To ietekmē konservatīva un mūsdienu tendencēm neatbilstoša īpašuma fiziskās vienotības principa strikta piemērošana, kā arī regulējuma neatbilstība zemes dziļu izmantošanas industrijas standartiem. Proti, neviens zemes dziļu izpētē pieredzējis investors nevēlēsies darboties tāda tiesiskā regulējuma ietvaros, kas ir nesaprotams un pat attāli neatbilst pašreiz kalnrūpniecībā (derīgo izrakteņu izpētē un ieguvē) ievērotajai praksei.

Valstij, lai sasniegtu Koncepcijas mērķus, tādējādi būtu jāmodernizē zemes dziļu tiesiskais regulējums. Pirmkārt, būtu jāsakārto zemes dziļu un derīgo izrakteņu īpašumtiesību jautājums. Otrkārt, būtu jānovērš zemes īpašnieku nepamatotās tiesības kavēt zemes dziļu izpēti un derīgo izrakteņu ieguvī. Tai pašā laikā jārada kompensējoši mehānismi, lai atlīdzinātu zemes īpašniekiem zaudējumus un neērtības, ko radītu zemes dziļu izpēte vai derīgo izrakteņu ieguve.

Atbalstāms būtu Koncepcijas variants, kas paredz izdalīt derīgos izrakteņus un zemes dziļu nogabalus ar derīgām īpašībām kā

atsevišķu īpašuma priekšmetu, kā arī derīgo izrakteņu sadalīšanu valstij un zemes īpašniekam piederošos derīgajos izrakteņos. Dalījums balstīts uz īpašu kritēriju piemērošanu. Savukārt derīgo izrakteņu izpēte un ieguve, kā arī zemes dziļu nogabalu ar derīgām īpašībām izpēte un izmantošana arī turpmāk pamatotos uz valsts izsniegtu atļauju (licenci).

Atbalstāms ir arī piedāvājums aizstāt pašreizējo sistēmu, kad nepieciešama zemes īpašnieka atļauja derīgo izrakteņu izpētes un ieguves darbu veikšanai, ar iepriekšēja paziņojuma sistēmu, kad licences turētājs savlaicīgi informē zemes īpašnieku par šādu darbu uzsākšanu. Šim nolūkam nepieciešams ieviest pēc iespējas vienkāršu un caurskatāmu kompensāciju mehānismu, lai nodrošinātu zemes īpašnieka likumisko interešu aizsardzību. Šāda veida sistēma būtu ieviešama arī attiecībā uz zemes dziļu derīgo īpašību izmantošanu – ar likumu jānosaka, ka ģeoloģiskās struktūras, kas to derīgo īpašību dēļ izmantojamas tautsaimniecībā, ir valstij piederošas neatkarīgi no tā, kam pieder zeme virs šādiem zemes dziļu nogabaliem. ■

* Raksts balstīts uz pētījumu, kas veikts pēc VARAM pasūtījuma. Autors pateicas saviem kolēģiem LL.M. Tomam Krūmiņam un Mg. iur. Alisei Artamonovai par palīdzību šī pētījuma veikšanā. Visas iespējamās kļūdas un neprecizitātes rakstā ir autora paša.

RAKSTA ATSAUCES / 27

1. Konceptijas projekts "Konceptija par zemes dziļu izmantošanas tiesiskā regulējuma pilnveidošanu potenciālo investīciju piesaistei". Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40337536>.
2. Skat.: http://varam.gov.lv/lat/aktual/preses_relizes/?doc=20746.
3. Rozenfelds J. Īpašuma fiziskās vienotības (ad caelum) entropija Latvijas tiesībās. Jurista Vārds, 18.12.2012., Nr. 51 (750).
4. Skat. arī, piemēram, likumu "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts un sabiedrības vajadzībām": LR likums, 1992. gada 15. septembris. Ziņotājs, 15.10.1992., Nr. 39, kurā arī pastāvēja šāds interešu pretnostatījums. Savukārt Satversmes VIII nodaļa, kura nostiprināja personas tiesību uz īpašumu konstitucionālo aizsardzību (skatīt Satversmes 105. pantu) un noteica, ka šīs tiesības ierobežojamas tikai "sabiedrības vajadzībām", tika pieņemta un stājās spēkā tikai 1998. gadā.
5. Satversmes tiesa, 2008-34-01, 13.02.2009., 19. punkts.
6. Atbilstoši Civillikuma 1043. pantam vienīgais aprobežojums ir aizliegums aizskart svešas robežas, rīkojoties ar savu īpašumu.
7. Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 204. lpp.
8. Буковский В. (сост.) Свод гражданских узаконений губерний Прибалтийских (съ продолжениемъ 1912–1914 г.г. и съ разъяснениями) въ 2 томахъ. Томъ I, содержащий Введение, Право семейственное, Право вещное и Право наследования. Рига: Г. Гемпель и Ко, 1914, с. 372.
9. Тютрюмовъ И. Гражданское Право. Изд. 2, Тарту: Типография Г. Лаакманъ, 1927, с. 180.
10. Turpat.
11. Plašāk skatīt pētījumu "Par zemes dziļu izmantošanas tiesiskā regulējuma pilnveidošanu potenciālo investīciju piesaistei", kurā apkopots Lietuvas, Igaunijas, Somijas, Vācijas, Nīderlandes, Polijas, Zviedrijas, Kanādas, Norvēģijas, Šveices un Grenlandes regulējums. Pieejams: www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/.
12. Rozenfelds J. Īpašuma fiziskās vienotības (ad caelum) entropija Latvijas tiesībās. Jurista Vārds, 18.12.2012., Nr. 51 (750).
13. Jānorāda, ka Likumā šajā vietā joprojām ir atsauce uz likumu "Par nekustamā īpašuma piespiedu atsavināšanu valsts un sabiedriskajām vajadzībām", lai arī tas jau ir zaudējis spēku kopš 2011. gada 1. janvāra.
14. Rozenfelds J. Īpašuma fiziskās vienotības (ad caelum) entropija Latvijas tiesībās. Jurista Vārds, 18.12.2012., Nr. 51 (750).
15. 929. pants – īpašuma priekšmets ir tas, kas nav izņemts no vispārējās apgrozības; 1042. pants – zeme kā īpašums ietver sevī arī zemes dzīles zem tās un derīgos izrakteņus tajās.
16. 927. pants – īpašums kā pilnīgas varas tiesība pār lietu; 1043. pants – zemes īpašnieka tiesības rīkoties ar zemi un zemes dziļēm, tātad arī ar derīgajiem izrakteņiem tajās pēc sava ieskata.
17. Vienīgais uzskatāmais izņēmums no šī principa ir pazemes dabasgāzes krātuvju pazemes daļa – saskaņā ar Enerģētikas likuma 20. pantu.
18. Grūtups A., Kalniņš E. Civillikuma komentāri. Trešā daļa. Lietu tiesības. Īpašums. Otrais papildinātais izdevums, Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2002, 201. lpp.
19. Turpat, 202. lpp.
20. Čakste K. Civiltiesības. Rīga: Apgāds Zvaigzne ABC, 2011, 108. lpp.
21. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 465. lpp.
22. Turpat, 473. lpp.
23. Skat. plašāk Pētījuma 3.3. sadaļu "Samērīguma kritērija piemērošana". Pieejams: www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/.

24. Pazemes dabasgāzes krātuvju pazemes daļa – saskaņā ar Enerģētikas likuma 20. pantu tā "ir saglabājama" valsts īpašumā.
25. Latvijas Republikas Satversmes komentāri. VIII nodaļa. Cilvēka pamattiesības. Autoru kolektīvs prof. R. Baloža zinātniskā vadībā, Rīga: Latvijas Vēstnesis, 2011, 468. lpp.
26. Tas primāri ietvertu Civillikuma 1042. panta grozīšanu, kā arī jauna Zemes dzīļu likuma un tam pakārtoto MK noteikumu izstrādāšanu un apstiprināšanu.
27. Ierosinājumus pārejas periodam uz jauno tiesisko regulējumu skat. pētījumā. Pieejams: www.varam.gov.lv/in_site/tools/download.php?file=files/text/.

ATSAUCE UZ ŽURNĀLU

Tarlaps M. Zemes dzīļu izmantošanas tiesiskā regulējuma reforma. Jurista Vārds, 05.04.2016., Nr. 14 (917), 18.-22.lpp.